

- Români, Basarabia și Transnistria, Fundația Europeană Titulescu, București, 2009, p. 9.
8. Negru, Gh., Umbra anului 1812, în „Destin Românesc”, 2012, nr. 1, p. 9.
 9. Stan, A., Procesul de rusificare a Basarabiei, în „Destin Românesc”, 2001, nr. 3, p.150.
 10. Turtureanu, O., „Politica națională” a PCUS: mecanism de generare a conflictului în societatea RSSM, în „Destin Românesc”, 2011, nr. 4, p. 52.
 11. Țăcu, O., „Românizare”, „moldovenizare”, transnistrizare”: modele de construcție național-statală în Republica Moldova după 1991, în „Destin Românesc”, 2012, nr. 2, p. 17-21.

UNELE CONSIDERAȚII DESPRE FUNCȚIONAREA LIMBII ROMÂNE ÎN VIAȚA PUBLICĂ DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Nicolae CIUBOTARU, dr., conf. univ.

Summary

After the annexation of Bessarabia by Russian Emperor in 1812, the evolution of Romanian culture was caused by denationalization policy and russification promoted by tsarist. According to Russian rules, in the first decades there was certain functional bilingualism. When Romanian language was used in public life, administration, school and church. This was till 1835 when was established a term of 7 years, that restricted the use of Romanian language. (1835 – 1842).

Nobility through their actions in 1829 – 1839 towards tsarist authorities tried to improve the education of Moldavian people. Also it was proposed to collect or to buy teaching materials from Moldova or Romanian Country.

So in the first half of XIX century from Bessarabia acted for the use of Romanian language in public life.

După anexarea în anul 1812 de către Imperiul Rus a teritoriului dintre râurile Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, partea de Est a Principatului Moldovei (denumită oficial Basarabia), evoluția culturii românești din această regiune a fost determinată de politica de deznaționalizare și rusificare promovată permanent de regimul țarist față de popoarele neruse, incluse prin forța militară în componența Imperiului.

Cultura românească era considerată de către funcționarii ruși cultură „barbară” a „aborigenilor.” Administrația rusă nu cunoștea tradiția românilor de organizare a școlilor în centrele culturale mănăstirești încă din timpuri îndepărtate.

Una din problemele principale pentru regiunea anexată de Imperiul Rus a fost funcționarea în viața publică a limbii române. Prin instrucția din anul 1812, semnată de Ciciagov, comandantul armatei ruse de la Dunăre se stabilea: „Toate afacerile trebuie rezolvate în limba rusă și moldovenească” (§ 12). Un alt regulament provizoriu din anul 1813 reglementează problema folosirii limbii române și ruse. Conform acestui act, toate dosarele, procesele urmau a fi elaborate în limbile rusă și română, iar cu această ocazie fiecare departament era compus din două cancelarii.” [1, p. 113] Noul Regulament despre formarea regiunii Basarabia, semnat de Alexandru I la 29 aprilie 1818 a confirmat păstrarea unui bilingvism funcțional, când alături de limba română începe să funcționeze și limba rusă în sferile sociale principale: sfera administrației publice, a învățământului și a cultului religios (în pregătirea cadrelor). Aceasta este perioada unei atitudini loiale față de limba română [2, p. 16]. La 20 aprilie 1818 acest Regulament este publicat în limba română cu text paralel rusesc. Această lege stipula privitor la folosirea limbilor: „Pricinile la Verhovnîi Sfat [Curtea Supremă de Justiție, instanțele judecătorești] se vor lucra în limbile ruscă și moldovenească, după cum se va conveni ființei pricinii (...), iar pricinile de judecăți

politicești și de hotărâți se vor lucra în singura limba moldovenească” [3, p. 30].

Astfel în primele două decenii de ocupație rusă prin actele principale a fost stabilit un biligvism de funcționare a limbilor română și rusă.

Ulterior, la 23 februarie 1828, contele Voronțov prin ucuzul țarului Nicolai I a înlocuit Regulamentul semnat de Alexandru I printr-o nouă lege supremă „Regulamentul” pentru conducerea provinciei Basarabia. În acest nou act se pune capăt autonomiei juridico-administrative a Basarabiei și se impune ca limbă oficială limba rusă, iar „după necesitate” se vor face traduceri și în limba română: „Toate pricinile în locurile prisustfiilor din oblastea Basarabiei să lucreze pe limba rossienească, iar când va urma nevoie cu tălmăcire și pe limbă moldovenească (art. 62)” [4 p. 128]. În învățămînt, limba română funcționează parțial, doar ca materie de predare. În sfera cultului religios limba română este utilizată în oficierea serviciului divin, în editarea cărților religioase.

În anul 1835 se stabilește termenul de șapte ani (1835 – 1842) „de primire a cererilor în limba moldovenească” [5]. Prin acest decret limba română este scoasă din sfera superioară de funcționare – cea a administrației publice, fiind pusă temelia rusificării românilor basarabeni.

Limba română a continuat să funcționeze în școală [6, p. 33], cunoașterea ei se cerea la Seminarul Teologic, înființat în 1813, în școlile primare parohiale, în școlile de lancasteriene, deschise în anii 1818-1819. Dintre etniile conlocuitoare au căpătat dreptul să-și creeze școli în limba maternă rușii, coloniștii germani, polonezii și parțial românii.

Pentru organizarea procesului de învățămînt mitropolitul G. Bănulescu – Bodoni a îndeplinit indicațiile venite de la Sanct-Petersburg de a „alege un funcționar de nădejde, care știe limba moldovenească și rusă, și pe lângă el, doi tineri, care cunosc în afară

de limba moldovenească puțin și cea rusească pentru a-i trimite la S. Petersburg unde vor căpăta cunoștințe în metoda lui Lancaster” [7, p. 167-168].

Pentru a îndeplini această misiune au fost aleși trei studenți de la seminarul teologic, Iacob Ghinculov, Laurenție Cunițchi și Constantin Bobeico. În anul 1820 pregătirea materialului didactic a fost încredințată lui Ștefan Margela, consilier titular la ministerul de externe a Rusiei.

Prin scrisoarea lui Bahmetiev din 17 martie 1820 adresată către G. Bănulescu – Bodoni se spune că în capitală se fac „dispozițiile prealabile pentru pregătirea materialului didactic complet în limba moldovenească” [8, p. 168].

În această perioadă, autoritățile țariste din Basarabia manifestă o anumită atenție față de interesele „naturale” ale autohtonilor, fiind nevoiți să respecte, fie și parțial, legislația în vigoare pentru regiune. În decretul Consiliului Superior a regiunii, din 1821, Nr. 228, este menționată propunerea guvernatorului Bahmetiev din 22 martie anul 1820 referitor la angajarea în serviciu la Seminarul Teologic sau la învățătură. În direcțiile Consiliului Suprem sunt subliniate condițiile pentru admiterea copiilor de cetățeni străini și a educatorilor: examinarea cunoștințelor în domeniile religiei, cunoașterea limbilor rusă și română, istoriei, geografiei și aritmeticii [9].

Decretul mai preciza, că de la 1 ianuarie 1825, copiii, care sunt angajați în serviciu după terminarea studiilor la Seminar, Colegiu, Pansion sau a liceului sunt obligați să cunoască limbile rusă și română. În același context guvernul regional și-a luat îndatorirea să editeze la tipografia Chișinăului toate hotărârile sale într-un număr necesar de exemplare în limbile rusă și română. În ordinul Consiliului Suprem se indica despre necesitatea deschiderii școlilor, pansioanelor și educarea copiilor în limbile română și rusă.

Regulamentele despre învățământ trebuiau să fie repartizate în felul următor: Chișinău – 20 exemplare, Bender – 10, Acherman –

10, Hotin – 10, ispravnicilor de zemstvă din Orhei – 30, Bender – 20, Acherman – 20, Ismail – 20, Iași – 30, Hotin – 30, Decasteria teologică din Chișinău – 20 [10].

În raportul contelui Cociubei către Alexandru I din anul 1823 s-au propus următoarele măsuri pentru activitatea școlilor lancasteriene din regiune: „să se introducă în fiecare școală întemeiată câte o secție specială pentru a-i învăța alfabetul rusesc atât pe copiii rușilor săraci, locuitori ai Basarabiei, cât și pe moldoveni; de asemenea pe bulgari și pe alți coloniști străini, care vor dori să învețe limba noastră. Emiterea unui astfel de ordin special referitor la primele școli, consider că ar deveni cu timpul unul dintre mijloacele cele mai active pentru a-i învăța pe locuitorii acestei regiuni recent anexate limba comună a Imperiului” [11, p. 147].

În adresarea arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului D.Sulima către eparhie se afirmă că în școlile deschise din Basarabia copiii vor învăța să citească, să scrie și să socotească în limbile Moldovenească și Rusă. Se menționa că învățătorii sunt educați în seminarul din Chișinău și sunt de origine moldoveni [12, p. 139].

În anul 1824 s-au deschis trei școli lancasteriene, la Chișinău, Bălți și Ismail în care, după indicația contelui Voronțov, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei „învățătura în școlile lancasteriene în principal și în special să se facă în limba rusă; în moldovenește să fie instruiți numai acei care pe lângă limba rusă vor dori să învețe și cealaltă limbă” [13, p. 153]. Prin această dispoziție este evidentă dorința administrației țariste din ținut de a favoriza însușirea limbii ruse. Dar, „metoda lancasteriană, care-i duce pe elevi de la cunoscut spre necunoscut și care inițial utiliza aproape exclusiv tăblițele moldovenești era cea mai indicată în acest sens” [14, p. 167] și evident că, contribuia la studierea limbii române.

Către 1827 s-au deschis două școli lancasteriene la Hotin și Bender, în care activau doi învățători, absolvenți ai Seminarului

Teologic, cunoscători ai limbilor română și rusă: Ioan Rodostat și Andrei Timoșevschi. Elevii acestor școli lancasteriene, după cum ne vorbesc documentele, erau în majoritate moldoveni. În anul 1826 la școala din Chișinău, din 135 de elevi, 79 erau moldoveni, la școala din Bălți, în 1827 din cei 80 de elevi, 60 erau moldoveni, iar tăblițele păstrate ne confirmă că în școlile acestea s-a predat citirea, scrisul și aritmetica în limba română. Totuși în 1834, limba română este exclusă din rândul obiectelor predate, însă în unele școli parohiale de la sate continuă să se învețe în limba română [15, p.131-132].

În anul 1835 la gimnaziul de la Chișinău predarea limbii române a fost introdusă după doi ani de la deschidere, subliniindu-se obiectivul principal de a contribui la apropierea moldovenilor de „spiritul culturii ruse” [16, p. 100]. La pansionul de la Chișinău, în 1834, printre elevii acestei instituții se aflau Alexandru Cotruță, Grigorii Cotruță, iar Constantin Baltaga a depus cerere să fie admis feciorul său Dimitrie (acești 3 elevi în perspectivă vor deveni promotori ai curentului românesc), care la acel moment era în clasa a treia și avea 16 ani [17].

Ficele nobilimii moldovene au învățat în pansionul de fete din Chișinău deschis de poloneza Emilia Mais, sau cum o numesc adversarii Madam Mais. Printr-o scrisoare expedită de la Universitatea Imperială din Haricov din 25 noiembrie 1829 către mareșalul nobilimii Basarabiei se sublinia că există numeroase cereri despre închiderea acestui pansion, iar E. Mais, o poloneză bogată are un comportament dubios. În scrisoarea din 8 martie 1830 E. Mais sublinia că Pansionul a fost inspectat de trimisul Directorului școlilor T. Grinevici, care la început a propus să deschidă un Pansion mai mare, iar la poliție a insistat să fie închisă această instituție.

E. Mais a mai precizat că acest pansion este deschis după propunerile nobilimii susținute de A. N. Bahmetiev. Din lista fiicelor de boieri ce studiau la această școală se remarcă trei fiice ale lui Manuc – bei, Maria, Elena, Ecaterina, fiica boierului Balș –

Elizaveta, două fiici ale negustorului Gh. Brașoveanu – Maria și Rocsandra, fiica boierului din Principatul Moldovei - Negri Ecaterina, fiica boierului din principatul Valahiei, Ronneti – Pulheria, fiicele nobililor basarabeni: Ecaterina Alexandri, Maria Buznea, Elena și Pulheria Donici, Sofia Bantîș ș.a. [18]. Dosarul nu stabilește programul de studii, dar se poate de presupus că, pe lângă studierea limbilor străine: franceza, germana, italiana și rusa, se studia și limba română.

Acțiunile nobilimii basarabene în primele decenii de ocupație rusă sunt orientate în direcția constituirii noilor instituții școlare. La 31 octombrie anul 1828 Fiodor și Nichita Grabovschih se adresează cu o cerere mareșalului nobilimii basarabene Ion Constantin Bașotă de a deschide o școală în orașul Chișinău, în casa lui T. G. Grabovschih [19]. În același an, 1828, la 5 noiembrie Cîrmuirea Regională a Basarabiei, în scopul păstrării instituțiilor și legilor moldovenesti, a propus de a traduce din limba română cărțile lui Armenopulo și Andronache Donici în limba rusă [20].

Prin adresarea din anul 1829 locțiitorului mareșalului nobilimii din Chișinău se cere să i se permită populației a înainta cereri în limba română, iar hotărârile să fie publicate în limbile rusă și română. Nobilimea însă, după cum scrie A. Grupenschi, cerea ca toate afacerile în regiune să se facă numai în limba română [21, p. 464, 465].

Un rol important referitor la problema deschiderii școlilor și consolidării acestor instituții școlare cu cadre și educatori cu predare în limba națională le revine deputaților din Adunarea Nobilimii. Prin intermediul Mareșalului Nobilimii a fost înaintat un demers către Curatorul departamentului de învățămînt din Odessa, la 20 noiembrie 1839.

În acest document este argumentat faptul că studierea la un nivel scăzut al limbii române este din cauza, atât a lipsei de învățători, cât și a materialelor didactice pentru studierea lexicii gramaticale și a

crestomațiilor. E.I. Dimitriu a subliniat că în anii 1818-1819, când în Basarabia nu erau „nici un fel de școli”, decît numai parohiale „guvernul a pus un început bun la instruirea poporului băștinaș prin editarea la Petersburg a tăblițelor pentru citire, scriere caligrafică și a aritmeticii după metoda învățării reciproce în limba moldovenească când a fost creată „școala Lancasteriană” [22]. Mareșalul Nobilimii E. G. Dimitriu considera „că intensificarea predării limbii naturale” va contribui la studierea limbii ruse și a gramaticii ruse pentru învățarea trecutului și a memoriilor istorice, considerînd că este foarte important de a preda după metoda studierii reciproce a limbii ruse și a istoriei Rusiei prin intermediul „limbii și a cronicilor moldovenești”.

Aici vom remarca că prin acest demers, pentru prima dată este înaintată și problema studierii trecutului Moldovei și a memoriilor istorice și, de asemenea, un caz unic al când șeful nobilimii basarabene accentua necesitatea studierii cronicilor moldovenești, iar prin intermediul lor se va îmbunătăți însușirea limbii naționale.

E. Dimitriu argumenta în continuare că pentru aceasta este necesar de intensificat predarea limbii române; de a atrage o atenție deosebită selectării învățătorilor talentați, de a colecta un număr necesar de gramatici, cărți de lexic pentru citirea Bibliei și, în sfîrșit, lucrări didactice și de a crea condiții de a edita tipărituri la tipografia din Chișinău. „Piatra de temelie este învățarea reciprocă de către tineret a limbilor Rusă și Moldovenească. Limba Moldovenească cu grafie Moldovenească” [23].

Din acest dosar de arhivă se observă un fapt important, că nobilimea din Basarabia a formulat un program important pentru îmbunătățirea sistemului de învățămînt, considerînd că studierea limbii române ar fi o condiție principală în ridicarea nivelului de cărturărie. Prin alesul nobilimii basarabene, E. Dimitriu, s-a încercat de a modifica radical situația din școlile existente în regiune.

Prin Nota din 21 noiembrie 1839, Dm. Cneajevici, Curatorul

școlilor din Odesa, își exprima acordul despre necesitatea intensificării predării limbii române în Basarabia. În același context, el menționează că Guvernul face tot ce depinde de el, mai mult ca atât, Cneajevici constată și propune următoarea soluție (acest document îl comentăm după forma expusă în acest dosar de arhivă): 1. Limba română se studiază în școala (57 elevi) din Chișinău și în gimnaziu (128 elevi); 2. Învățătorii numiți pentru predarea acestei limbi (se are în vedere limba română – N.C.) sunt selectați, reieșind din posibilități, din cei mai buni și mai sublinia că pînă la acest moment „de la nimeni nu am auzit” în această privință plîngeri; 3. Dacă gimnaziul și școala (din Chișinău – N.C.) nu sunt pînă acum înzestrate cu materiale didactice necesare pentru studierea limbii române, atunci se va deplasa la Chișinău, pentru a discuta această problemă cu Dimitriu și cu arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Dm. Sulima, și despre măsurile sau indicațiile despre îmbunătățirile studierii limbii române [24]. De asemenea, Dm. Cneajevici a afirmat că studierea limbii române trebuia să fie introdusă și în alte școli Lancasteriene, precum și în școlile județene, în același timp, mai sublinia că nobilimea basarabeană trebuie să găsească surse bănești. În acest context, menționăm și faptul că A.C. Sturdza, printr-o depeșă din luna noiembrie 1839, a susținut aceste doleanțe ale nobilimii basarabene [25].

Dezbaterile referitor la îmbunătățirea studierii limbii române în cadrul adunărilor deputaților nobilimii basarabene au continuat și în anii următori, căutîndu-se o soluție favorabilă pentru rezolvarea problemei îmbunătățirii stării de predare a limbii române în regiune. La 1 martie 1841 în cadrul adunării deputaților nobilimii s-a înaintat, la ordinea zilei, problema introducerii studierii limbii române în toate școlile județene. În decizia adunării, prin punctul 5 din procesul verbal s-au constatat următoarele: „Încă în anul 1819, Guvernul avînd o grijă permanentă despre binele supușilor Rusiei de diferite etnii, a deschis în regiunea noastră trei școli populare de instruire

prin metoda Lancasteriană de învățare reciprocă, adaptată la limba moldovenească. Dar, de atunci pînă la epoca deschiderii școlilor județene și a Gimnaziului Regional din Chișinău, s-au scurs 10 ani, așa că generația băștinașă de tineri din această perioadă a tuturor stărilor sau păturilor sociale a fost lipsită de materialele didactice pentru o studiere fundamentală a limbii Ruse, de asemenea de a se autoperfecționa la scrierea în limba naturală [limba română – N.C.], din anul 1832 instituțiile de învățămînt de categoriile întâia și a doua s-au format, dar în școlile județene nu sunt învățători de limbă moldovenească, nu sunt cărți de învățat (manuale – N.C.) și materiale didactice la această disciplină. Copiii Nobilimii Basarabene, fiind admiși la Gimnaziu, cu toate că se află în clase de limbă moldovenească, dar nu au posibilitate să se folosească de ea” [26, p. 121].

Analiza situației în învățămînt, după cum se subliniază în acest document, a arătat că în școlile primare instruirea nu a contribuit la studierea „de la cunoscut la necunoscut”, în așa fel elevii au o pregătire slabă în cunoașterea limbii ruse și a limbii naturale. În legătură cu această situație, nobilimea, prin intermediul mareșalului său, a intrat în discuție despre această problemă cu Curatorul districtului de învățămînt din Odesa.

Reieșind din dezbaterile care au avut loc la Chișinău în 1841, Adunarea de deputați ai nobilimii basarabene a hotărît să revină la următorul demers: A: Despre numirea învățătorilor de limbă română de încredere în fiecare școală populară județeană; B. Despre comanda unei rezerve de cărți necesare de învățatură din Moldova și Valahia după o consultare a catalogului de edituri de acest fel; C. Dacă șefii departamentului de învățămînt vor întâmpina greutăți în determinarea unei sume pentru salarizarea învățătorilor și cumpărarea cărților, atunci stările Nobilimii își asumă îndatorirea de a cumpăra cărți și materiale didactice pe baza sumelor sociale, anual de la proprietarii de moșii, în cazul cînd va fi permisă întreținerea

învățătorilor din cele 10% din suma de impozite stabilite pentru instituțiile necesare din regiune” [27, p. 121].

Adunarea deputaților nobilimii basarabene l-a împuternicit pe mareșalul nobilimii să înainteze prin intermediul guvernatorului P. F. Fiodorov acest demers Guvernului de la S. Petersburg. Adunarea a ales și o grupă de deputați, care, în caz de chemare a guvernului, vor pleca pentru lămurirea tuturor problemelor ce țin de aceste interese ale nobilimii. A. Sturdza, din partea sa, a rugat guvernatorul să primească demersul despre rezolvarea și căutarea mijloacelor cu privire la studierea limbii române de către tineret. Mareșalul A. Sturdza a amintit guvernatorului, că această chestiune a discutat-o cu Curatorul școlilor populare din Odesa în luna decembrie anul 1839.

Astfel, nobilimea din Basarabia, în anii 1839-1842, a întreprins un șir de acțiuni cu privire la îmbunătățirea calității sistemului de învățământ, iar una din priorități a fost dotarea școlilor cu cărți și materiale didactice din Moldova și Valahia [28, p. 121]. Majoritatea nobilimii moldovene a dorit să cumpere materiale didactice după modelul școlilor din Iași și București. Prin aceasta, de fapt, se manifestă destul de puternic conștiința unității de neam a elitei societății moldovene cu Patria istorică.

Acțiunile energice ale nobilimii cu privire la îmbunătățirea procesului de studiere a limbii române și de lărgire a ariei de predare ale acestei discipline și în școlile județene a pus în discuție pe o treaptă mai înaltă din administrația învățământului. La ședința consiliului regional din Basarabia din 21 martie 1842, la ordinea de zi s-a luat în dezbatere referința guvernului militar din 28 septembrie 1841 cu Nr. 1169, care menționează Demersul Adunării de deputați a nobilimii basarabene și Referința mareșalului nobilimii A. Sturdza. În cadrul ședinței din nou au fost discutate hotărârile adoptate anterior.

La acest nivel de dezbateri s-a observat, că, deși propunerile nobilimii aveau și acoperire financiară, totuși Consiliul Regional a

adoptat o rezoluție mai moderată, ceea ce se lămurește prin faptul că în Consiliu existau mai puțini susținători ai demersului nobilimii basarabene. Consiliul Regional a adoptat o hotărîre prin care s-a stabilit următoarele: „De a permite predarea în școlile județene din Hotin, Bălți și Chișinău numai a limbii române, ca fiind cea mai necesară pentru copiii moldoveni, iar mai apoi, reieșind din discreția șefilor de învățămînt, de a introduce în toate școlile populare a regiunii predarea altor limbi străine, iar cheltuielile pentru întreținerea învățătorilor să fie compensate pe baza a 10% din Capitalul regiunii, iar a materialelor didactice pe baza Casei nobilimii conform dorinței nobilimii” [29, p. 122].

După cum se observă din hotărîrea Consiliului regional, s-a luat o decizie favorabilă predării limbii române doar pentru școlile din trei orașe. În același timp decizia aceasta nu spune clar despre lărgirea sferei de predare în perspectivă a limbii române, dar a limbilor străine. În așa mod, demersul nobilimii basarabene și a mareșalului Sturdza este realizat doar parțial, procesul de aprofundare a studierii limbii române fiind lăsat la discreția șefilor de învățămînt de la Odesa.

Astfel, în prima jumătate a secolului al XIX-lea nobilimea autohtonă a întreprins acțiuni energice pentru păstrarea poziției limbii române în societate. Însă țarismul rus a neglijat cerințele nobilimii autohtone și a lichidat autonomia acestei regiuni transformând-o într-o gubernie după modelul rusesc.

Bibliografie

1. Nakko, Alex., Ocerc grajdanskogo ustroistva Bessarabscoi oblasti s 1812-1828 g. // Zapischi imperatorskogo Odesskogo Obșestva istorii i Drevnosti, t. XXI, p. 113.
2. Colesnic-Codreanca, Lidia, Limba română în Basarabia (1812-1918, Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă, Muzeum, Chișinău, 2003, p. 16.
3. Mihai, P., Mihai, Z., Acte în limba română tipărite în Basasarabia,

- 1812-1918, București, 1993, p.30.
4. Mihai, P., Mihai, Z., Acte în limba română tipărite în Basarabia, 1812-1912, București, 1993, p.128.
 5. ANRM, F.2, inv.1, d.3665, f.10
 6. Krupenschi, A., Kratchii ocerc o bessarabscom dvoreanstve 1812-1912, K stoletnemu iubileiu Bessarabii, SPb., 1912, p.33.
 7. Ciobanu, Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă, Chișinău, 1923, p.167-168.
 8. Ciobanu, Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă, Chișinău, p.168.
 9. ANRM., F.5, inv.1, d.120, f.214
 10. ANRM, f.219, 219-verso
 11. Halipa, I., Ocerc istorii narodnogo obrazovania v Bessarabii v pervoi polovine XIX veka//Trudî Bessarabscoi gubernnscoi comissii, t.II, Chișiniov, 1902, p.147.
 12. Ibidem, p.139.
 13. Ibidem, p.153.
 14. Ibidem, p.167.
 15. Cibotaru, Theodor, Istoria învățămîntului și a gîndirii pedagogice, Chișinău, 1991, p.51,57-58, 131-132.
 16. Ibidem, p.100.
 17. ANRM, F.88, inv.1, f.63, 66.
 18. ANRM, f.63, 66.
 19. ANRM, f.1,2.
 20. ANRM, f.1-1 verso.
 21. Boldur, Alexandru, Istoria Basarabiei, Editura Victor Frunză, Chișinău, Logos, 1992, p.464,4 65.
 22. ANRM, F.88, inv.1, 123.
 23. ANRM, f.3-verso, 4.
 24. ANRM, f.4, 4-verso.
 25. ANRM, f.6.
 26. Negru, Gheorghe, Țarismul și mișcarea națională din Basarabia, Editura Prut-Internațional, Chișinău, 2000, p.121.
 27. Ibidem.
 28. Ibidem.
 29. Ibidem, p.122.